

УДК 321.7

DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.195.21-27>**Ларіонова К.А.**

Український державний університет науки і технологій

Larionova Kateryna

Ukrainian State University of Science and Technologies

<https://orcid.org/0000-0002-2402-5945>**Вечеров В.Т.**

доктор технічних наук

Український державний університет науки і технологій

Vecherov Valerii

Dr. of Techn.Sc.

Ukrainian State University of Science and Technologies

<https://orcid.org/0000-0003-4821-4916>

ЕЛЕКТРОННА ДЕМОКРАТІЯ ТА ЕЛЕКТРОННЕ УРЯДУВАННЯ: ПАРАДИГМАЛЬНА ТРАНСФОРМАЦІЯ

У статті сконцентровано увагу на такій ознаці сучасної епохи публічного адміністрування, як зростання значення цифрових технологій, що трансформують управлінські процеси та створюють підґрунтя для впровадження електронного врядування й електронної демократії. Розглянуто можливості цих феноменів у сприянні відкритості державного управління, зменшенні бюрократичних бар'єрів та підвищенні рівня участі громадян у прийнятті рішень. Наголошено, що потреба в розмежуванні електронного врядування як інструменту для забезпечення доступу до державних послуг та електронної демократії як засобу залучення громадян до демократичних процесів залишається актуальною. Проаналізовано сучасні наукові дискусії щодо зв'язку між цими концептами, на підставі чого наявні дослідницькі думки запропоновано об'єднати в чотири підходи: конвергенційний, послідовний, інструментальний та критичний. За допомогою історичного методу здійснено ретроспективний аналіз співвідношення електронної демократії та електронного врядування в контексті зміни парадигмальних установок публічного управління.

Ключові слова: публічне управління, електронна демократія, електронне врядування, новий публічний менеджмент, пост-новий публічний менеджмент

THE PARADIGMATIC TRANSFORMATION OF ELECTRONIC DEMOCRACY AND ELECTRONIC GOVERNANCE

The modern era of public administration is increasingly shaped by digital technologies, which transform administrative processes and foster the development of e-governance and e-democracy. These phenomena aim to enhance government transparency, reduce bureaucratic barriers, and promote active citizen engagement in decision-making. While e-governance is primarily an instrument for facilitating public access to government services, e-democracy functions as a tool for citizen involvement in democratic processes, highlighting the necessity of distinguishing between these concepts. Scholarly debates about their interrelationship present diverse viewpoints, grouped here into four key approaches: the convergence, sequential, instrumental, and critical approaches.

The convergence approach argues for the seamless integration of e-governance and e-democracy, suggesting they naturally complement each other in advancing citizen-government interaction. The sequential approach, in contrast, posits that e-governance establishes a foundation that enables the subsequent emergence of e-democracy. The instrumental approach views e-governance as a pragmatic tool, while e-democracy represents a normative goal, placing distinct emphasis on their practical applications. Lastly, the critical approach scrutinizes both concepts, questioning whether technological solutions truly democratize governance or simply reinforce existing power structures.

Using a historical method, this article conducts a retrospective analysis of the relationship between e-governance and e-democracy, considering shifts in public administration paradigms. This study provides insights into how evolving digital practices influence the theoretical and practical boundaries of contemporary governance. The modern transition to post-new public management is accompanied by the strengthening of the role of citizens as active interested participants in the processes of production, management and control of public services. At the same time, it is always important to take into account the warning of a critical approach regarding the potential danger to e-democracy.

Key words: public administration, e-democracy, e-governance, new public management, post-new public management

JEL classification: D73, H83

Постановка проблеми. Сучасність ознаменована початком нової епохи публічного адміністрування, яка характеризується інтеграцією цифрових технологій в управлінські процеси. У науці публічного управління це знайшло відображення у формуванні концепцій електронного врядування та електронної демократії, важливими елементами яких є спрощення доступу громадян до інформації, взаємодія громадськості з урядом і зменшення бюрократичних бар'єрів. Змістовна близькість зазначених концептів, подібність головних принципів їхнього впровадження актуалізують потребу в дефінітивному розмежуванні даних категорій та переосмисленні цих без перебільшення базових понять у контексті глобальних соціокультурних трансформацій, що відбуваються та очікуються.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання диференціації та співвідношення електронної демократії та електронного врядування перебуває під увагою вчених з початку XXI століття. До його дослідження причетні зарубіжні фахівці Мухаммад Алі, Еран Фішер, Майкл Марголіс, Хосе де Лима да Фонсека, Григоріус Спіракіс та інші. У вітчизняному науковому просторі до аналізу досліджуваного питання зверталися Юлія Орловська, Олена Кахович, Олеся Квактун, Андрій Акімов, Юлія Разметаєва та інші. У працях зазначених учених висловлювалися різні, під час діаметрально протилежні думки, що дозволяє вважати дискусію щодо взаємних зв'язків категорій «електронна демократія» та «електронне врядування» незавершеною та спонукає до пошуку нового погляду на проблему з використанням іншої дослідницької оптики.

Метою статті виступає пошук і деталізація кореляції між електронною демократією та електронним врядуванням як базовими концептами, що відображують сучасні трансформації публічного управління внаслідок дигіталізації.

Виклад основних результатів дослідження. У найбільш загальному вигляді електронне врядування являє собою використання інформаційно-комунікативних технологій для спрощення співучасті громадян в урядових процесах та отримання адміністративних послуг. Електронна демократія, у свою чергу, характеризується використанням інформаційно-комунікативних технологій для отримання публічної інформації, публічного обговорення актуальних питань та впливу на владні рішення.

З цього випливає, що електронне врядування та електронна демократія є двома взаємопов'язаними аспектами дигіталізації державного управління, але їхні цілі та методи мають як спільні риси, так і відмінності. Обидва напрямки використовують інформаційно-комунікативні технології для покращення комунікації між владою та громадянами, проте їхні фокуси уваги дещо відрізняються.

Як електронне врядування, так і електронна

демократія спрямовані на посилення відкритості та прозорості у відносинах між урядом і суспільством. Вони використовують цифрові платформи для взаємодії влади з громадянами, що дозволяє громадськості брати участь в управлінських процесах, отримувати доступ до інформації та користуватися адміністративними послугами. Обидва підходи підвищують залученість громадян до демократичного процесу, зменшують бар'єри для участі в політичному житті та створюють ефективні канали комунікації.

Основна відмінність між цими двома концепціями полягає в їхній цільовій спрямованості. Електронне врядування орієнтоване на спрощення процедур взаємодії громадян з державою та підвищення прозорості адміністративних процесів, тоді як електронна демократія спрямована на підтримку участі громадян у політичних процесах та розширення можливостей громадян щодо впливу на рішення, що ухвалюються на місцевому або національному рівнях [1, р. 6].

Саме таке розуміння досліджуваних категорій є загальним у науковій літературі. Однак щодо співвідношення електронної демократії та електронного врядування думки фахівців розбігаються. Так, частина дослідників обстоює позицію, що обидва концепти є рівнозначними й доповнюють один одного як елементи сучасного публічного управління, призначені впроваджувати нові моделі громадянського залучення та активності.

Наприклад, пакистанський дослідник М. Алі стверджує, що сучасна еволюція моделей управління полягає саме в конвергенції електронної демократії та електронного врядування, а синергія між ними зміцнює управління відповідно до принципів відкритості, прозорості та орієнтованості на громадян і водночас трансформує демократичні традиції взаємодії громадськості та влади [1, р. 8]. На наш погляд, у цих висловлюваннях досить яскраво відображено уявлення про змістовну й функціональну конгруентність даних концептів. Подібною думки дотримується й португальський науковець Х.Р.Л. Фонсека, зазначаючи, що електронне врядування є наслідком електронної демократії, і навпаки [2, р. 95].

Дещо інша позиція відображена у праці грецьких економістів Г. Спіракіса, К. Спіракі та К. Ніколопулоса; вони вважають створення електронної демократії продуктом функціонування електронного врядування. Саме електронне врядування, на думку дослідників, сприяє розвитку активних громадян, здатних обговорювати та вирішувати соціальні й фінансові питання завдяки створеній у його межах електронній участі. У підсумку електронне врядування розширює участь громадян у громадському діалозі та прийнятті рішень, безпосередньо впливаючи на трансформацію демократії [3, р. 77].

Український дослідник А. Акімов також вважає, що електронна демократія виникає й розвивається на

базі електронного урядування, є результатом освоєння громадянами інформаційно-комунікаційних технологій у процесі використання послуг електронного уряду. Електронна демократія як більш складний феномен, на його думку, потребує певного рівня технічної та психологічної адаптації громадян до інформаційних інновацій, засвоєння ними навичок використання технологій у ході взаємодії з владними структурами. Зі свого боку, сервіси електронного урядування вимагають меншої підготовки, оскільки тут трансакції здебільшого полягають у заповненні автоматизованих форм. Відповідно, набувши досвіду використання початкових форм мережових трансакцій, громадяни оволодівають більш складними схемами електронної демократії [4, с. 25]. Науковець, таким чином, розглядає прагматичний аспект зв'язку між ІКТ та користувачами ІКТ як базовий критерій для визначення взаємозалежності між електронним урядуванням та електронною демократією.

Третю групу дослідників об'єднує розгляд електронного урядування як елементу електронної демократії. Виразну метафору, в якій відображено сутність цього підходу, знаходимо у С. Кліфта: «електронний уряд і демократія, злиті воедино, є частиною пазлу електронної демократії» [5]. Досить яскраво ця думка репрезентована в роботі Ю. Орловської, О. Квактун і О. Кахович. Вітчизняні дослідниці розглядають електронне урядування як елемент електронної демократії, який полягає у дигіталізації сервісної функції публічного управління – завдання з надання органами публічного управління публічних послуг для задоволення потреб населення та захисту його інтересів. Цікавою видається пропозиція розглядати змістовий континуум «електронна демократія – електронне урядування» за аналогією з таким «публічне управління – публічне адміністрування»: «Інструментальне становище електронного урядування стосовно більш ґрунтового феномена електронної демократії нагадує співвідношення між двома іншими фундаментальними категоріями – публічним управлінням та публічним адмініструванням. Як відомо, публічне адміністрування є вужчим за публічне управління поняттям, визнається складовою управлінням та його практичною проекцією, тобто об'єктивується як процес втілення рішень, прийнятих у системі публічного управління. Тому видається можливим зауваження, що електронна демократія за своєю сутністю є технологічним інструментом публічного управління, тоді як електронне урядування належить до інструментарію публічного адміністрування» [6].

Досить влучним видається нам припущення, що електронне урядування та електронна демократія по суті є управлінськими проектами покращення практик публічного менеджменту та відродження демократії, які матеріалізуються за допомогою нових інформаційних та комунікаційних технологій. Цю тезу висуває ізраїльський соціолог Е. Фішер, розглядаючи при цьому електронне урядування та електронну демократію як суперечливі тенденції; на його думку, розвиток електронного урядування може фактично посилити дефіцит демократії [7, р. 582]. Підтримує таку альтернативну

теоретичну модель співвідношення досліджуваних понять і М. Марголіс (США, Університет Цинцинатті): по-перше, вважає він, електронний уряд сприяє трансформаціям всередині класичного демократичного розподілу влади, послабляючи обраних народом представників і виводячи органи виконавчої влади – бюрократичну еліту – на перші позиції. Ця очевидна загроза для демократії посилюється, по-друге, можливістю уряду використовувати отриману в мережі інформацію про приватне життя громадян для спотворення та маніпулювання інформацією у своїх інтересах. Нарешті, громадяни в рамках особистих інтересів можуть надати перевагу аспекту легкого отримання публічних послуг перед питаннями демократичного управління [8, рр. 12-15]. Усе зазначене свідчить, що електронне урядування може являти собою певну загрозу для електронної демократії.

Наведений аналіз теоретичних позицій дає нам можливість для узагальнення діапазону наукових думок у вигляді таких підходів до співвідношення електронної демократії та електронного урядування:

1. **Конвергенційний підхід**, за яким електронна демократія та електронне урядування доповнюють одне одного, утворюючи синергію, яка зміцнює демократичні традиції та робить управління більш відкритим і прозорим (М. Алі, Х.Р.Л. Фонсека).

2. **Послідовний підхід**, згідно з яким електронне урядування є основою для розвитку електронної демократії, оскільки створює умови для громадської участі та стимулює набуття громадянами цифрових навичок (Г. Спіракіс, К. Спіракі, К. Ніколопулос, А. Акімов).

3. **Інструментальний підхід**, яким електронне урядування розглядається як частина електронної демократії, що служить цифровим інструментом надання послуг громадянам у рамках публічного адміністрування (С. Кліфт, Ю. Орловська, О. Квактун, О. Кахович).

4. **Критичний підхід**, відповідно до якого електронне урядування може становити загрозу для електронної демократії, оскільки бюрократизація та концентрація влади в руках виконавчих органів можуть послабити демократичні інститути та призвести до маніпуляції публічною інформацією (Е. Фішер, М. Марголіс).

Зі свого боку, спробуємо провести власний аналіз кореляції електронної демократії з електронним урядуванням, використовуючи історичний метод. Як неодноразово згадувалося вище, і електронна демократія, і електронне урядування є складовими загальної концепції публічного управління. За час свого існування публічне управління, на думку А.П. Дуки, зіткнулося з декількома внутрішніми парадигмальними трансформаціями, зумовленими глобальними соціальними перетвореннями, що відбулося на зміні концептуальних підходів до реалізації управлінських функцій. Так, класична теорія менеджменту у державному секторі на практиці реалізувалася через модель публічного адміністрування (public administration), неокласична теорія менеджменту – через модель публічного управління (public management), сучасна теорія менеджменту –

через модель нового публічного управління (new public management) [9, с. 24]. Відповідно, в рамках кожного етапу розуміння електронної демократії та електронного врядування набуває особливого, властивого саме цьому періоду змісту.

Взагалі історію становлення публічного управління науковці розглядають як поступовий перехід від бюрократії, заснованої на принципах ієрархії, стандартизації, державного патерналізму й суворого дотримання нормативно встановлених процедур (традиційне публічне адміністрування) до децентралізованої гнучкої структури, спрямованої на досягнення відкритості та прозорості (нове публічне управління) [10, р. 429]. Початковий пункт розвитку публічного управління, таким чином, виявився тісно пов'язаним з моделлю бюрократії М. Вебера – найбільш раціональним та технічно досконалим типом легального панування. Таке бачення управління викликає необхідність ретельної демаркації управління як діяльності з реалізації влади від політики як діяльності з набуття влади; за словами засновника науки публічного управління В. Вільсона, адміністративна й політична діяльність створюють дихотомію, на основі якої «вибрані офіційні особи ... мають законне право ухвалювати політичні рішення для держави, а обов'язок професійних державних службовців – сумлінно впроваджувати цю політику», тобто «адміністративні питання – це не політичні питання» [11].

Отже, перший етап концептуалізації публічного управління – класична теорія менеджменту – націлена на ефективність і формалізацію процесів управління. Способом її реалізації слугувала модель публічного адміністрування, орієнтована на ієрархічні структури та чітке розмежування ролей і функцій між владою та громадськістю, що історично обмежувало участь широкого загалу в процесах прийняття рішень. У межах цієї парадигми зародилося розуміння електронного урядування як засобу для підвищення ефективності бюрократичних процедур, зокрема через автоматизацію адміністративних послуг. Проблематика електронної демократії на цьому етапі майже не актуалізується, увагу приділено лише питанню забезпечення контролю та підвітності державних структур за допомогою електронних засобів [12].

З розвитком неокласичної теорії менеджменту на зміну публічному адмініструванню прийшла модель публічного управління. Цей підхід прагнув розширити функціональні межі державних структур та збільшити їхню результативність, орієнтуючись на використання ринкових механізмів і принципів децентралізації. Для досягнення зазначених покращень було використано комбінацію модернізації та маркетизації управління; модернізація передусім передбачала внутрішню перебудову завдяки запровадженню нових інформаційно-комунікаційних технологій, маркетизація ж була спрямована на трансформацію відносин між владою та громадянами на засадах сервісної моделі, де призначенням уряду виступає задоволення потреб і інтересів клієнтів, тобто населення [13, р. 341].

У цьому контексті електронне урядування стало

важливим інструментом для забезпечення прозорості та зручності надання публічних послуг. Водночас нові можливості для зростання отримала електронна демократія, оскільки сервісний підхід сприяв залученню громадськості до процесів моніторингу влади і прийняття рішень. На наш погляд, саме тут яскраво виявляється факт похідного характеру електронної демократії стосовно електронного врядування, покладений в основу розглянутого нами раніше послідовного підходу.

Нарешті, сучасна теорія публічного менеджменту ставить громадянина в центр уваги. Модель нового публічного управління передбачає, що електронне врядування та електронна демократія гармонійно взаємодіють як дві сторони демократичного управлінського процесу (як це відображено в конвергенційному підході). Розвиток та впровадження електронних платформ для інформування громадськості з можливістю обговорень та консультацій, поява нових електронних інструментів громадської участі у прийнятті публічних рішень на кшталт громадського бюджету сприяють підвищенню громадянської активності. Водночас інновації, що сприяють розвитку електронного урядування, дозволяють органам публічного управління надавати громадянам зручні послуги, тим самим забезпечуючи їхню лояльність і підтримку державних ініціатив. У цьому контексті електронна демократія розвивається не лише як інструмент залучення громадськості, але й формує нову ціннісну основу демократичної культури, де кожен громадянин отримує можливість безпосереднього впливу на державну політику. Вона надає індивіду реальну платформу для висловлення своєї думки, забезпечуючи рівний доступ до політичних процесів і відкриваючи нові можливості для колективного діалогу, зокрема в питаннях соціальної справедливості, прозорості й підвітності [14, р. 162].

Сьогодні в науковому просторі публічного управління активно оговорюється настання нового етапу парадигмальної трансформації публічного управління – перехід до пост-нового публічного менеджменту. Початок дискусії було покладено Патриком Данліві, Хелен Маргетс, Саймоном Бастоу та Джейн Тінклер у статті з програмною назвою «Новий публічний менеджмент помер – хай живе управління цифрової ери!» [15]. Серед напрямів удосконалення існуючого управлінського середовища автори називали створення радикально менш складного інституційного й політичного ландшафту, простоту та автоматизм у рутинних операціях, а також гнучкість та оперативність у наданні послуг і урядовому моніторингу ризикового середовища; ці зміни, на думку науковців, матимуть наслідком збільшення автономних можливостей громадян для вирішення соціальних проблем [15, р. 489].

Основна характеристика пост-нового публічного менеджменту – посилення ролі громадян як активних заінтересованих учасників у процесах виробництва, управління та контролю за публічними послугами, а не лише як їхніх споживачів. Пост-новий публічний менеджмент акцентує увагу на партнерстві державного, приватного та третього секторів, що сприяє поглибленій співпраці та більшій залученості громадськості у

прийняття управлінських рішень. По-новому постає питання бюрократії: на відміну від попередньої моделі, метою якої було викоренити «бюрократичний феодалізм», пост-новий публічний менеджмент вважає процедурну рутину необхідним елементом публічно-сервісної діяльності, водночас наполягаючи на простоті процедур і їх відкритості для громадського контролю. Важливими аспектами є розвиток мережевої моделі управління, комплексного підходу до адміністративних процесів, посилення механізмів підзвітності та забезпечення узгодженості державних послуг. Загалом пост-новий публічний менеджмент прагне підвищити ефективність та чутливість державного управління через активне залучення громадян, посилення

демократичних процесів і партнерство з різними суспільними секторами [16, р. 1082]. На наш погляд, у такій парадигмі електронна демократія стає визначальним чинником, а електронне урядування набуває прагматично-функціонального характеру, як це сформульовано в інструментальному підході.

Таким чином, на основі проведеного аналізу можемо стверджувати, що зв'язок між електронною демократією та електронним урядуванням існує перманентно, а характер цього зв'язку трансформується залежно від ступеня розвитку системи публічного управління. Висновки нашого аналізу наочно репрезентовано у вигляді таблиці 1.

Таблиця 1

Модифікація взаємозалежності електронної демократії та електронного урядування відповідно до еволюції теорії та практики публічного управління

Етап теорії менеджменту	Модель публічного управління	Характерні риси електронної демократії (ЕД)	Характерні риси електронного урядування (ЕВ)	Взаємозалежність між електронною демократією та електронним урядуванням
Класична теорія менеджменту	Публічне адміністрування	Несистемність, періодичність використання	Часткове надання публічних послуг за допомогою ІКТ	Початок зародження ЕД на фоні поступового розвитку ЕВ
Неокласична теорія менеджменту	Публічний менеджмент	Розповсюдження інформації засобами ЕД	Дигіталізація сервісної діяльності, налагодження зворотного зв'язку	Поступове відокремлення ЕД від ЕВ, провідна роль ЕВ
Сучасна теорія менеджменту	Новий публічний менеджмент	Акцент на партнерстві, розширення арсеналу інструментів ЕД	Більш гнучкі форми взаємодії, підтримка демократичного контролю	Паритетна взаємозалежність, електронне урядування сприяє більш широкій громадській участі
Теорія гуманістичного менеджменту	Пост-новий публічний менеджмент	Максимальна інтеграція громадян у процес прийняття рішень через ІТ-технології	Високий рівень відкритості, автоматизовані процеси	ЕД та ЕВ утворюють єдину систему, орієнтовану на забезпечення прозорості та участі громадян, ЕВ стає інструментом ЕД

Джерело: авт. опрацювання

Висновки. Розвиток електронних технологій потенційно сприяє зміцненню демократії та покращенню публічного управління, розширюючи доступ громадськості до інформації, яка стосується законних прав та інтересів громадян, створюючи додаткові можливості для участі населення в управлінні державою, спрощуючи процеси реалізації прав людини. Найбільш стрімко та продуктивно сьогодні розвивається електронне урядування як інформативно-сервісна діяльність органів публічного управління; по суті, інформаційно-комунікативні технології надають йому більш ефективні способи взаємодії з населенням. Електронна демократія, на відміну від електронного урядування, вимагає не лише технічно, а і змістовно нових форм і засобів залучення громадян до фактичних процесів ухвалення управлінських рішень, тому її розвиток здійснюється повільніше. У перспективі по мірі впровадження та розповсюдження моделей нового та пост-нового публічного менеджменту значення електронного

урядування звужиться до ролі лише одного з інструментів електронної демократії – сфери діяльності уряду, орієнтованого на громадян.

Додамо також, що при розгляді взаємозв'язку електронної демократії з електронним урядуванням завжди важливо враховувати попередження критичного підходу щодо потенційної небезпеки для електронної демократії. Влада повинна бути відкритою для громадськості, а будь-які дії з обмеження або викривлення інформації мають розглядатися як потенційні спроби маніпуляції; запобігти їм можна через забезпечення прозорості, підзвітності та демократичного контролю. І саме електронні інструменти демократії здатні створити механізми громадського моніторингу, які сприятимуть зменшенню ризику зловживання владою, забезпечуватимуть реалізацію громадянами права на об'єктивну інформацію та водночас підсилуватимуть легітимність управлінських рішень, зміцнюючи довіру до органів влади.

Список використаних джерел:

1. Muhammad A. E-governance and E-democracy: a Digital Revolution. Karachi : University of Karachi, 2023. URL: <https://ssrn.com/abstract=4623414> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4623414>.
2. Fonseca J.R.L. Electronic governance and democracy. OIDA International Journal of Sustainable Development. 2010. 2 (2). P. 89-96. URL: https://www.researchgate.net/publication/228322120_Electronic_Governance_and_Democracy.
3. Spirakis G., Spiraki C., Nikolopoulos K. The impact of electronic government on democracy: e-democracy through e-participation. Electronic Government: An International Journal. 2010. 7 (1). P. 75–88. URL: https://www.researchgate.net/publication/220082835_The_impact_of_electronic_government_on_democracy_E-democracy_through_e-participation.
4. Акімов А.В. Електронна демократія як альтернативна форма управління в Україні. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління. 2018. 29 (68). 3. С. 23-27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sntvupa_2018_29_3_7.
5. Clift S. E-Democracy, E-Governance and Public Net-Work. 2003. URL: <http://www.artefaktum.hu/btk03oszf/clift.htm>.
6. Орловська Ю, Кахович О, Квактун О. Електронна демократія як інструмент публічного управління та адміністрування: теоретичний базис. Економіка та суспільство. 2021. (28). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-28-53>.
7. Fisher E. E-governance and e-democracy: Questioning technology-centered categories. The Oxford Handbook of Governance / David Levi-Faur (ed.). Oxford, 2012. P. 569–583. URL: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199560530.001.0001>.
8. Margolis M. E-government and democratic politics. E-government in Europe: re-booting the state / [edited by] Paul G. Nixon and Vassiliki N. Koutrakou. Routledge, 2017. P. 1-18. URL: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/oa-edit/10.4324/9780203962381-12/government-democratic-politics-mike-margolis>.
9. Дука А.П. Трансформація моделей публічного управління. Сучасна парадигма публічного управління : збірник тез III Міжнародної науково-практичної конференції (19-22 жовтня 2021 р.) / за наук. ред. Стасишина А.В. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. С. 21–26.
10. Zia Y.A., Khan M.Z. A Comparative Review of Traditional and New Public Administration and Critique of New Public Management. Dialogue. 2015. 9 (4). P. 428-442.
11. Wilson T.W. The Study of Administration. Political Science Quarterly. 1887. 2 (2). P. 197–222. URL: <https://teachingamericanhistory.org/document/the-study-of-administration-2/>.
12. Pollitt C. Mainstreaming Technological Change in the Study of Public Management. Public Policy and Administration. 2011. 26 (4). <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0952076710378548>.
13. The new public governance? : emerging perspectives on the theory and practice of public governance / edited by Stephen P. Osborne. URL: https://www.researchgate.net/publication/254349580_The_New_Public_Governance.
14. Coleman S., Blumler J.G. The Internet and Democratic Citizenship: Theory, Practice and Policy. New York: Cambridge University Press, 2012. 419 p.
15. Dunleavy P., Margetts H., Bastow S., Tinkler J. New Public Management is Dead – Long Live Digital-Era Governance. Journal of Public Administration Research and Theory. 2006. 16. P. 467-494. URL: https://www.researchgate.net/publication/228301216_New_Public_Management_Is_Dead_-_Long_Live_Digital-Era_Governance
16. Karataş A. Post-New Public Management Paradigm and its Effects on Public Administration. International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal. 2019. 5 (26). P. 1796-1805. URL: https://www.researchgate.net/publication/337892896_Post-New_Public_Management_Paradigm_and_Its_Effects_on_Public_Administration.

References:

1. Muhammad, A. (2023). E-governance and E-democracy: a Digital Revolution. Karachi: University of Karachi (in English). URL: <https://ssrn.com/abstract=4623414>.
2. Fonseca, J.R.L. (2010). Electronic governance and democracy. OIDA International Journal of Sustainable Development, 2(2), 89-96 (in English). URL: https://www.researchgate.net/publication/228322120_Electronic_Governance_and_Democracy.
3. Spirakis, G., Spiraki, C., & Nikolopoulos, K. (2010). The impact of electronic government on democracy: e-democracy through e-participation. Electronic Government: An International Journal, 7(1), 75–88 (in English). URL: https://www.researchgate.net/publication/220082835_The_impact_of_electronic_government_on_democracy_E-democracy_through_e-participation.
4. Akimov, A.V. (2018). Elektronna demokratsiia yak alternatyvna forma upravlinnia v Ukraini [Electronic democracy as an alternative form of governance in Ukraine]. Uchani zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V.I. Vernadskoho. Serii: Derzhavne upravlinnia, 29(68), 3, 23-27 (in Ukrainian). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sntvupa_2018_29_3_7.

5. Clift, S. (2003). E-Democracy, E-Governance and Public Net-Work. (in English). URL: <http://www.artefaktum.hu/btk03osz/clift.htm>.
6. Orlovska, Yu., Kakhovych, O., & Kvaktun, O. (2021). Elektronna demokratsiia yak instrument publicnoho upravlinnia ta administruvannia: teoretychnyi bazys [Electronic democracy as a tool of public administration and governance: theoretical basis]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (28) (in Ukrainian). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-28-53>.
7. Fisher, E. (2012). E-governance and e-democracy: Questioning technology-centered categories. *The Oxford Handbook of Governance* / David Levi-Faur (ed.), 569–583. Oxford (in English). URL: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199560530.001.0001>.
8. Margolis, M. (2017). E-government and democratic politics. In: Nixon, P.G., & Koutrakou, V.N. (eds.), *E-government in Europe: re-booting the state*. Routledge, 1-18 (in English). URL: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/oa-edit/10.4324/9780203962381-12/government-democratic-politics-mike-margolis>.
9. Duka, A.P. (2021). Transformatsiia modelei publicnoho upravlinnia [Transformation of public administration models]. In: Stasyshyn, A.V. (ed.), *Suchasna paradyhma publicnoho upravlinnia : zb. tez III Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (19-22 zhovtnia 2021 r.)*. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 21-26 (in Ukrainian).
10. Zia, Y.A., & Khan, M.Z. (2015). A Comparative Review of Traditional and New Public Administration and Critique of New Public Management. *Dialogue*, 9(4), 428-442 (in English).
11. Wilson, T.W. (1887). The Study of Administration. *Political Science Quarterly*, 2(2), 197–222 (in English). URL: <https://teachingamericanhistory.org/document/the-study-of-administration-2/>.
12. Pollitt, C. (2011). Mainstreaming Technological Change in the Study of Public Management. *Public Policy and Administration*, 26(4) (in English). URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0952076710378548>.
13. Osborne, S.P. (ed.). (2010) *The new public governance? : emerging perspectives on the theory and practice of public governance* (in English). URL: https://www.researchgate.net/publication/254349580_The_New_Public_Governance.
14. Coleman, S., & Blumler, J.G. (2012). *The Internet and Democratic Citizenship: Theory, Practice and Policy*. New York: Cambridge University Press (in English).
15. Dunleavy, P., Margetts, H., Bastow, S., & Tinkler, J. (2006). New Public Management is Dead – Long Live Digital-Era Governance. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 16, 467-494 (in English). URL: https://www.researchgate.net/publication/228301216_New_Public_Management_Is_Dead_-_Long_Live_Digital-Era_Governance.
16. Karataş, A. (2019). Post-New Public Management Paradigm and its Effects on Public Administration. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 5(26), 1796-1805 (in English). URL: https://www.researchgate.net/publication/337892896_Post-New_Public_Management_Paradigm_and_Its_Effects_on_Public_Administration.